

הערכה אסטרטגית לישראל: תמונת מצב ומענה לאתגרים

עמוס ידלין

שקלול רכיביו של מאזן הביטחון הלאומי של מדינת ישראל לקראת סוף 2016 ומבט לעתיד הקרוב – שנת 2017 ואילך – מלמדים כי הגורמים המשפיעים לחיוב על מצבה האסטרטגי של ישראל נותרו כשהיו לפני שנה: היא חזקה מבחינה צבאית; האיום הצבאי הישיר עליה פחת במידה משמעותית והיא מצליחה להימנע מעימותים וממלחמות רחבות-היקף, בפרט נוכח מגמת הירידה הנמשכת באיום הנשקף לה מהמדינות הערביות בסביבתה; הסכם הגרעין שנחתם בין המעצמות לבין איראן בקיץ 2015 דחה את מימושו של פוטנציאל הגרעין האיראני המאיים; על רקע המאבק של העולם הערבי – המאבק הסוני בהקצנה השיעית וכן המאבק בדאע"ש ובתנועת האחים המוסלמים – נוצר מרחב של אינטרסים משותפים בין ישראל לבין העולם הערבי הסוני. בנוסף, חלו התפתחויות חיוביות בשוק האנרגיה האמורות לשפר את מצבה הכלכלי של ישראל, והן עשויות גם לתרום לשיפור יחסיה עם מדינות אחרות. מנגד, וגם כאן מדובר במגמות נמשכות, בסביבתה האסטרטגית של ישראל מתרחשות התפתחויות שליליות: מעמדה ובעיקר תדמיתה של ארצות הברית במזרח התיכון נחלשו, וחל כרסום בחשיבותו של האזור בכלל שיקוליו של ממשל אובמה (גם ממשל טראמפ צפוי לחזק מגמות בדלנות). הפעלת הכוח הצבאי הרוסי בסוריה היא מהלך המחזק את איראן ואת חזבאללה, ואשר עלול להגביל את חופש הפעולה של ישראל; נמשך הקיפאון בתהליך המדיני בין ישראל לפלסטינים, בעוד הייאוש הגובר בזירה הפלסטינית וכן הסתה מזינים מאז סתיו 2015 את "טרור היחידים, הסכינים והדריסות"; נמשכת ההידרדרות ביחסים בין ישראל לאירופה, וכן נחלשת הסולידריות הפנימית ומתרחבים השסעים בחברה הישראלית. ההתקפות על הלגיטימיות של מפקדי צה"ל וגרירת צה"ל לעימות הפוליטי הגיעו גם הן לשיאים שליליים השנה.

בלב המלצות המדיניות שהוצגו על ידי כותב שורות אלה בפרק שסיכם את ספר **הערכה אסטרטגית לישראל** שפורסם לפני שנה (לתקופה 2015–2016) הייתה הקריאה למקבלי ההחלטות למנף את העוצמה הצבאית, הטכנולוגית והכלכלית הישראלית וכן את מעמדה המתחזק של ישראל באזור, כבסיס ליוזמות שתכליתן שיפור מעמדה המדיני וקידום תהליכים לקראת הסדרים מדיניים עם הפלסטינים ועם מדינות סוניות באזור. בחלוף שנה מאז נוסחה קריאה זו, ובעת שממשלת ישראל דבקה במדיניות פסיבית, זהירה ומקדשת את הסטטוס קוו, המלצה עקרונית זו עודנה בתוקף. עם זאת, חשוב להצביע על מגמות בסביבתה האסטרטגית של ישראל שהתחזקו וכן על אלה המובנות כיום ביתר בהירות, כדי לחדד הן את התובנות שמהן נגזרות ההמלצות למדיניות והן את ההמלצות עצמן. בנוסף, כניסתו של נשיא חדש לבית הלבן, שמדיניותו היא עדיין בגדר נעלם במידה רבה, מחדדת את הצורך בחשיבה מחודשת על האסטרטגיה העדכנית הדרושה לישראל לצורך קידום ביטחונה הלאומי.

בהמשך לאבחנות מרכזיות לגבי מיצובה האסטרטגי של ישראל בסיום שנת 2016 ובמבט ל-2017 יפורטו המלצות שאיגודן יהווה בסיס איתן לאסטרטגיית-על מדינית-ביטחונית – אם כי תוך התחשבות בגורמי המתח העיקריים, האמורים לכוון את המדיניות הישראלית להתמודדות עם האתגרים השונים הנכונים לה.

רכיבי הסביבה האסטרטגית

המאזן הצבאי – עוצמתה הצבאית של ישראל אינה מוטלת בספק; חלה ירידה ניכרת באיום הצבאי הקונוונציונלי הנשקף לה, ההרתעה הישראלית אפקטיבית וישראל מצליחה להימנע ממלחמות ומעימותים בעצימות גבוהה. למרות מלחמות האזרחים המתחוללות בסמוך לגבולות ישראל, אי-היציבות האזורית, התבססות ארגוני טרור סביב גבולותיה ושלושה עימותים בעזה מאז 2009, ישראל גיבשה מדיניות אי-התערבות במלחמה בסוריה, והשכילה לא להיגרר למלחמה רחבת-היקף. האיום הקונוונציונלי מצבאות סדירים של מדינות שכנות נעלם כמעט בזכות השלום היציב בין ישראל למצרים וירדן, התפרקות הצבא הסורי והתמקדות אויביה המרכזיים בעימותים אחרים, וכן התדמית המרתיעה של יכולותיה הצבאיות. ישראל ממשיכה להיות הכוח הצבאי החזק ביותר במזרח התיכון, המתקדם ביותר מבחינה טכנולוגית ובעל היכולות ההתקפיות וההגנתיות האיותיות ביותר. ב-2016 נותרה ההרתעה הישראלית אפקטיבית גם כלפי ארגוני הטרור המדינתיים למחצה, והתנהלות זהירה ומדודה מצדה מנעה הידרדרות והסלמה בכל החזיתות. מעמדה הצבאי-ביטחוני החזק של ישראל נמצא בסינרגיה עם כלכלה חזקה ויציבה יחסית ועם מגזר סייבר והיי-טק מהמתקדמים בעולם, המהווים

מקור משיכה לקשרי מסחר וידע עם מדינות רבות. כל אלה מאפשרים לה להמשיך במגמת הצמיחה הכלכלית והיציבות האסטרטגית.

היחלשות מעמדה של ארצות הברית – מעמדה של ארצות הברית במזרח התיכון ממשיך להיחלש, וקיימת אי-ודאות אשר לנטייתו של ממשל הנשיא הנבחר דונלד טראמפ – האם תגבר מגמת הבדלנות, או אולי מגמת חיזוק עוצמתה של אמריקה ונכונות להפעלת כוח מסיבי נגד יריביה בעולם בכלל, ובמזרח התיכון בפרט. עמדתו המסתייגת של הנשיא אובמה ממעורבות צבאית, לצד חששם של משטרים לא דמוקרטיים מכך שארצות הברית תפעיל עליהם לחץ לדמוקרטיזציה ולא תעמוד לצידם מול איומים פנימיים – פגעו במעמדה באזור. למרות שממשל אובמה התאים במהלך השנים את מדיניותו לתנאי האזור וחזר להעדיף יציבות ותהליך איטי והדרגתי של רפורמות על פני שינויים חדים ורפורמות מרחיקות לכת, אין בין הכוחות המדיניים והחברתיים השונים באזור, תומכי הרפורמות הדמוקרטיות והמתנגדים להן כאחד, גורם המרוצה מניסיון זה של הממשל להלך בין הטיפות. רוסיה ניצלה זאת כדי לחזור למזרח התיכון על יסוד עמידתה לצד בעלות-בריתה, ללא כל מגבלות של ערכים ואידאולוגיה. גורם נוסף המחזק את הדימוי של ארצות הברית כנוטשת את המזרח התיכון הוא התמקדותה באסיה (Pivot to Asia), הדוחפת שחקנים באזור ובכללם ישראל לחפש בעלי ברית מעצמתיים ואזוריים נוספים.

מנגד, היחסים המיוחדים של ישראל עם ארצות הברית הם אחד מרכיביה החשובים של העוצמה וההרתעה של ישראל. דימוי החולשה של ארצות הברית, לצד המתח שהיה קיים בין ממשל אובמה לממשלת ישראל, מקרין אור שלילי גם על ישראל. המגעים בין ישראל לארצות הברית בדבר הסכם הסיוע הביטחוני לעשר השנים הבאות המחישו, מצד אחד, את המחויבות הבסיסית לביטחונה של ישראל הקיימת עדיין בארצות הברית ואשר זוכה שם לתמיכה חוצת מפלגות, וסביר להניח שבכך לא יחול שינוי גם עם כניסתו של נשיא חדש לבית הלבן. מצד שני, המגעים לקראת הסכם הסיוע חשפו קרעים שנוצרו ביחסים, בעיקר בשל הדרך שבה ניהלה ישראל את העימותים המדיניים עם ארצות הברית בנושא הסכם הגרעין עם איראן, וכן בשל מדיניות ההתנחלות שלה, הנתפסת כמכשול מרכזי בתהליך המדיני. מחד גיסא, ישראל מצפה לשיפור ביחסים עם ארצות הברית תחת מנהיגותו של הנשיא טראמפ – שינוי שיתבטא בשיקום יחסי האמון והקרבה בין ההנהגות של שתי המדינות – אך גם לתיאום הדוק יותר בסוגיות אסטרטגיות, מאידך גיסא.

החרפת המתח הבין-מעצמתי – בשנת 2016, כך נראה, רוחות "מלחמה קרה" שבו לנשוב בזירה הבינלאומית. בשנה זו נרשמה עלייה משמעותית במתח בין המעצמות

העולמיות – ארצות הברית, רוסיה, סין ואף אירופה. המתח בין ארצות הברית לרוסיה הגיע לכדי פוטנציאל להתנגשות צבאית ביניהן באירופה עקב המשבר באוקראינה, ובמזרח התיכון – על רקע המלחמה בסוריה ולמרות המאבק המשותף בדאע"ש. ים סין הדרומי היה זירה נוספת של מתח גובר, הפעם בין סין לארצות הברית. רוסיה וארצות הברית מעורבות בלחימה במזרח התיכון במטרה אחת משותפת – הלחימה בדאע"ש ובארגונים ג'האדיסטיים/סלפיסטיים אחרים, אולם יש להן סדר יום מנוגד כמעט לחלוטין בתחומים אחרים. רוסיה חותרת לחזור למעמד של מעצמת-על שלא ניתן להתעלם ממנה, לשמר את אחיזתה בסוריה, לחזק את הברית בינה לבין איראן, להחזיר את השפעתה במצרים, בעיראק ובלוב, והיא אף מחפשת דריסת רגל בערב הסעודית. מוסקבה פועלת בראייה גלובלית, בניסיון למנף הסכמה להסדרים בסוריה ולתרגמם להקלה בסנקציות שהוטלו עליה בעקבות כיבוש וסיפוח חצי האי קרים, ופעילותה באוקראינה. מנגד, בזכות עצמאות אנרגטית ותוך מגמה להסיט משקל למזרח-אסיה הוביל ממשל הנשיא אובמה אסטרטגיה, שבמסגרתה חשיבותם של המזרח התיכון בכלל ושל סוריה בפרט נמצאת בירידה. הן ארצות הברית והן רוסיה אינן חפצות להציב "מגפיים על הקרקע", ושתיהן בוחרות להסתמך בעיקר על בעלי-ברית מקומיים, שאמינותם ויעילותם אינם מובטחים. למרות ניסיונות דיפלומטיים אינטנסיביים והגעה להסכמות מעת לעת, אלו אינן נשמרות, ובסביבה שבה מצויים כל כך הרבה שחקנים עם אינטרסים סותרים מתגבר המתח בין המעצמות, והוא טומן בחובו אפשרות להסלמה צבאית ביניהן, כזו שלא נראתה שנות דור. גם בסוריה לא ברור לאיזו מדיניות תפנה ארצות הברית תחת מנהיגותו של הנשיא הנבחר טראמפ – האם תמצא מנגנון שיביא להפסקת אש ולהסדרי מעבר; האם תצליח לגבש הבנות עם רוסיה לגבי עתיד סוריה; האם תגביר את שיתוף הפעולה עם רוסיה נגד דאע"ש, או שמא תפנה למדיניות התבדלות ואי-עשייה קיצוניים אף מאילו של ממשל אובמה. אשר לישראל, מיצובה נוכח פעילותן הצבאית של ארצות הברית ורוסיה באזור הוא פסיבי. בניגוד לעבר, היא אינה מעורבת ואינה פעילה במאבקים ביניהן ומשמרת יחסים טובים עם שתיהן, והדבר מהווה חיזוק נוסף למעמדה האזורי המשופר. נוסף לכך, תשומת הלב העולמית התרחקה ממנה עקב המתח הבין-מעצמתי ומשברים בינלאומיים נוספים, וביניהם הניסויים הגרעיניים שערכה צפון-קוריאה, החלטת הציבור בבריטניה לפרוש מהאיחוד האירופי וניסיון המהפכה הכושל בטורקיה. עם זאת, המתח בין ארצות הברית לרוסיה וסין והתקרבות ישראל לשתי מדינות אלו עלולים לייצר מתח בינה לבין ארצות הברית – בעלת-בריתה העיקרית והחשובה ביותר.

הסכם הגרעין עם איראן – בטווח הקצר, הסכם הגרעין לא פגע בישראל. בשנה הראשונה מאז חתימתו נשמר קיום ההסכם בצורה סבירה על ידי שני הצדדים – למרות מספר תלונות הדדיות. ההסכם השיג את מטרתו בטווח הקצר בכך שהסיג לאחור את פרויקט הגרעין האיראני, והאריך את זמן הפריצה של איראן לנשק גרעיני לשנה ויותר. הבעיה העיקרית שנותרה היא שלמרבית ההגבלות שהוטלו על איראן במסגרת ההסכם יש מועד תפוגה, ולאחר 10-15 שנים היא תוכל לחזור לבנייה מסיבית של תשתית גרעינית שתהיה לגיטימית על פי ההסכם, ואז להגיע לזמן פריצה קצר ביותר לפצצה. התחזיות שהיו בעניין גידול עצום ביכולת הפיננסית של איראן בעקבות הסרת הסנקציות, שיאפשר לה התעצמות מהירה וגידול ניכר של הסיוע לשלוחיה – לא התממשו, וכן נכזבו תקוות להתקדמות ביחסי איראן עם המערב ולשינויים לטובה בהתנהלותה בתחומים שונים, ביניהם חתרנות במדינות אחרות וזכויות האדם. איראן ממשיכה לסבול מבעיות כלכליות קשות בשל מחירי הנפט הנמוכים, המשך סנקציות הקשורות בטרור, פעילותה בתחום טילי קרקע-קרקע והפרת זכויות האדם, וכן עקב כשלים שלטוניים וכלכליים מבניים. התנהגותה מוכתבת על ידי המנהיג העליון, עלי חאמנאי, החרד לגורל המשטר האסלאמי, אינו מעוניין בקשרים קרובים עם המערב ומוביל את מדיניות ההתפשטות האיראנית במזרח התיכון. שאיפות ההגמוניה האזורית של איראן מוגבלות בעיקר על ידי ההתנגדות הסוניית העזה למדיניותה בסוריה, בעיראק ובתימן. מבחינת ישראל, משמעותם של דברים אלה היא שאם לא תחול תפנית שלילית דרמטית, צפוי לה כעשור של שקט יחסי בתחום הגרעין לפני שהבעיה תתחדש במלוא עוצמתה, לקראת אמצע העשור הבא. גם יכולתה של איראן לפגוע בישראל באמצעות שלוחיה מוגבלת במידה מסוימת, בשל היותה מרותקת למאבקים שעבורה הם חשובים הרבה יותר, בעיקר בסוריה ובעיראק.

חולשתם ופגיעותם של השחקנים הלא מדינתיים – שחקנים לא מדינתיים, שנעשו שחקנים "מעין מדינתיים" המשלבים שליטה באוכלוסייה, טריטוריה וצבא, נעשו גם פגיעים ומורתעים יותר עקב כך. בראש הרשימה דאע"ש, אך לצדו גם חמאס וחזבאללה מגלים את האילוצים שמקורם בהתקדמות למעמד "מעין מדינתי" – משאבים מוגבלים, מחויבות לאוכלוסייה שבה הם שולטים ופגיעות גוברת עקב עליית החתימה של אמצעי הלחימה שברשותם – כפי שאירע לארגוני טרור קלאסיים רבים. אחת מתוצאות היחלשותן של המדינות הערביות הייתה הופעתם של שחקנים לא מדינתיים באזור, אך בשנת 2016 התרחשה תפנית במגמת התחזקותם של אלה, משום שהתארגנות קואליציות בינלאומיות ואזוריות אפשרה לעצור את התקדמותם ואף את הסגתם לאחור.

בלב היחלשותם של ארגוני הטרור ה"מעין מדינתיים" עומדת **היחלשות דאע"ש** – **'המדינה האסלאמית'**. בשנתיים וחצי שחלפו מאז הפכה 'המדינה האסלאמית' לגורם מאיים בזירה הבינלאומית ובפרט במזרח התיכון, הצביע כותב שורות אלה לא אחת על מגבלות הכוח ועל יכולת ההיזק שלה, שמקורן ביחסי הכוחות בינה לבין המעצמות העולמיות והאזורים שהתעוררו והתגייסו למלחמה בה. כן הצביע על היעדר מערכת צבאית מודרנית בדאע"ש, על היותו חסר כלכלה מתקדמת בת-קיימא ובעיקר על קיומו ללא עורף אסטרטגי מעצמתי. במהלך 2016 איבד דאע"ש חלקים נרחבים ממאחזיו הטריטוריאליים (ערים מרכזיות: ראמדי, פלוג'ה ותדמור), לקראת סוף השנה מתנהלת מתקפה רב-לאומית לשחרור העיר המרכזית מוסול משליטתו, ואחריה תגיע גם המערכה לשחרור בירת הארגון – אֶרֶקָה שבסוריה. המערכה מתאפיינת בהיקף רחב של תקיפות אוויריות על ידי ארצות הברית ובעלות-בריתה המערביות, ובמהלכים של צבא עיראק בתיאום עם הכוחות הכורדיים. בסוריה נוטלים בה חלק גם צבא טורקיה בתיאום עם צבא סוריה החופשית, וכן מליציות שיעיות. בנוסף נערכות גם תקיפות רוסיות. המתקפה רחבת-ההיקף פגעה קשות בתשתית הכלכלית, הטריטוריאלית והתדמיתית של הארגון. עם זאת, יצוין שגם אם יאבד דאע"ש את הטריטוריה שבשליטתו, הוא יישאר תנועת גרילה וחתרנות בשטחים הסוניים, במיוחד אם יישלטו על ידי צבא עיראק השיעי והמיליציות השיעיות. כן צפוי הארגון להמשיך לבצע פעולות טרור בזירה הבינלאומית, ובמיוחד ישרוד הארגון כרעיון שימשיך לחיות ברשתות חברתיות, וללבות באזורים סוניים במזרח התיכון ובאפריקה מוטיבציות ג'האדיסטיות שמקורן בבעיות יסוד חברתיות וכלכליות, והיעדר שותפות של קבוצות אתניות ודתיות בשלטון.

מבחינת ישראל, השחקנים הלא מדינתיים באזור שקועים במאבקים קיומיים והם פנויים פחות להתמודדות עמה, שלכאורה הם מחויבים לה בשל האידאולוגיה שלהם. שלוחת דאע"ש השלטת בשטח הגובל בישראל בדרום רמת הגולן שומרת על שקט מול ישראל; חזבאללה מעורב עד צוואר במלחמה סוריה, מקיז דם, נמצא במשבר תקציבי ונתון לביקורת בוטה בעולם הערבי בשל תמיכתו במשטר אסד; חמאס מצדו בונה את כוחו מחדש לאחר שלא הצליח להשיג את מטרותיו האסטרטגיות, וספג מכה קשה במערכה שניהלה ישראל נגדו בקיץ 2014 – 'צוק איתן' – אך הוא חייב להתחשב בציבור ברצועת עזה שבו הוא שולט, וגם במשמעויות ההרסניות למעמדו וליכולתיו כתוצאה מסבב עימות נוסף בינו לבין ישראל. למרות שחזבאללה ממשיך להתעצם מבחינה צבאית ומהווה איום אסטרטגי משמעותי על מדינת ישראל, ולמרות שחמאס משקיע משאבים ניכרים בשיקום ובהתעצמות צבאיים, המיצוב האסטרטגי הכולל של

ישראל מאפשר לה חופש פעולה חסר תקדים ליזום פעולות צבאיות, שמטרתן לשמור על אינטרסים ביטחוניים ולהגביל את ההתעצמות האיכותית של יריביה.

מלחמת האזרחים בסוריה רחוקה מאוד מפתרון – אך השינויים בתום שנה של מעורבות רוסית לצדו של אסד מחזקים את הציר הרדיקלי העוין לישראל. ההתערבות הרוסית, האיראנית ומצד חזבאללה אפשרו למשטר אסד לשנות את כיוון המערכה ולחדש את שליטתו באזורים רבים, שאותם איבד במהלך המלחמה. עם זאת, המשטר הסורי לא הגיע לניצחון מכריע ולא איחד מחדש את סוריה בגבולות 2011, ולא נראה שיצליח לעשות כן גם בעתיד. האופוזיציה על מגוון ארגונים שולטת עדיין בשטחים משמעותיים בסוריה.

מבחינת ישראל, התרחיש המיטבי הוא סילוקם של משטר אסד (לצד סילוקם של איראן וחזבאללה מסוריה) מחד גיסא, ומאידך גיסא, תבוסת דאע"ש והקמת משטר סוני מתון בסוריה. מודל זה מתממש בזעיר אנפין ברמת הגולן – שם מצליחים מורדים סונים מתונים להתמודד גם עם משטר אסד וגם עם דאע"ש. אולם, בשלהי 2016 מימושו של תרחיש זה בכל סוריה אינו סביר, נוכח ההתערבות הרוסית והאיראנית בלחימה. סבירים יותר שלושה תרחישים הרצויים פחות עבור ישראל. הראשון הוא המשך הכאוס ומלחמת האזרחים, עם תקריות אפשריות של זליגת אש לשטח ישראל, במכוון או שלא במכוון. השני הוא התייצבות משטר אסד במרחבים הגובלים בישראל ברמת הגולן, כשמערכת היחסים בינו לבין איראן וחזבאללה הדוקה אף יותר מאשר בעבר. השלישי הוא התייצבות ישות מדינית סונית אסלאמיסטית על גבול ישראל ברמת הגולן. המתאר הסביר ביותר הוא הראשון – המשך מלחמת האזרחים, הגם שצפויה דומיננטיות גוברת של משטר אסד עקב התמיכה הרוסית המסיבית בו. חשוב לחזור ולקבוע שחזוק הציר הרדיקלי שמובילות רוסיה ואיראן בסוריה בשיתוף עם חזבאללה הוא התפתחות אסטרטגית שלילית לישראל, ועליה לגבש מדיניות שתכליתה להחלישו, למרות התמיכה הרוסית שממנה הוא נהנה.

חולשת העולם הערבי נמשכת – הטרנספורמציה שעובר העולם הערבי מאז 2011 תימשך ככל הנראה עוד שנים רבות, כשתוצאתה העיקרית היא היחלשותן של מדינות ערביות עד כדי חוסר תפקוד, ואפילו התפרקות של חלקן (בפרט סוריה, תימן ולוב, ובמידה מסוימת גם עיראק ולבנון). מדינות השומרות עדיין על מסגרת מדינתית ממוקדות באיומי ביטחון פנים, ורובן מתמודדות עם קבוצות חמושות המאיימות על המשטרים. התוצאה היא היחלשות המדינות שהובילו את האסטרטגיה הרדיקלית נגד ישראל ועיסוקן באיומים קיומיים, המקבל עדיפות וקדימות ביחס לעימות עמה. העימות הסוני-שיעי וכן העימות בתוך העולם הסוני (בין הרדיקליות הסלפית-דאע"שית

לאחים המוסלמים ולזרמים החילוניים) צפויים להימשך ולהקשות על העולם הערבי להתאושש. בעיות יסוד כלכליות, דמוגרפיות וחברתיות ובכללן מחסור במים ומחירי אנרגיה נמוכים, שיעורי אבטלה גבוהים וחוסר תקווה לדור הצעיר יהוו משקולת על יכולתו של העולם הערבי להתאושש מהמשבר המתמשך. מלחמות האזרחים מרובות השחקנים המקומיים והחיצוניים ימשיכו להוות גורם בעל השפעה שלילית על יציבותן של מדינות באזור ובאירופה (בשל זרם הפליטים אליה).

נמשכת הפרו־אקטיביות של ערב הסעודית, זו המאפיינת את מדיניותה מאז עליית המלך סלמאן לכס המלוכה, וכך גם המרכזיות של בנו מוחמד בן סלמאן, שר ההגנה, בהובלת המדינה. המנהיגות הסעודית החדשה מעריכה שהיא נמצאת במאבק קיומי נגד הציר השיעי בהובלת איראן, והיא מתמודדת גם עם האיום הג'האדיסטי/סלפיסטי. למרות שנכון לייחס, לפחות חלקית, את האיום הזה לווהאביזם רדיקלי הנשען על חסות ומימון סעודי, ערב הסעודית עצמה מנסה להנהיג ציר של המדינות הסוניות נגד איראן, ובמסגרת זו מגלה אסרטיביות חסרת תקדים. לנכונותה שהייתה קיימת תמיד להשקיע משאבים פיננסיים ולתמוך בארגוני מורדים שמשרתים את המאבק נגד הציר השיעי, בסוריה ובמקומות אחרים באזור, נוספה נכונות להקצות משאבים צבאיים ניכרים במעורבות צבאית ישירה. זו החלה בבחריין והיא בולטת בייחוד בתימן – שם ממשיכה ערב הסעודית במערכה, שהיא אווירית בעיקרה, נגד המורדים החות'ים. פעילותה זו של ערב הסעודית זוכה לגיבוי ממרבית מדינות המפרץ, ביניהן בולטת מועצת האמירויות הערביות (מאע"מ), אשר שלחה לתימן גם כוחות קרקע.

אולם, יכולתה של ערב הסעודית לרתום למאבק מדינות סוניות נוספות, גם כאלה הנהנות מסיוע סעודי נרחב ובכללן מצרים וטורקיה, נותרה מוגבלת. הערכתן של טורקיה ומצרים ביחס לעוצמת האיומים שונה, ובהתאם גם העדיפויות האסטרטגיות שלהן. מבחינת מצרים, האיום העיקרי נובע מהאחים המוסלמים, ואחריהם ממוקמים בסולם האיומים הארגונים הג'האדיסטיים/סלפיסטיים. מבחינתה של טורקיה, שהשלימה מעבר מרפובליקה חילונית למדינה הנשלטת על ידי תנועה ברוח האחים המוסלמים, האיום העיקרי הוא הכורדים, ואחריו דאע"ש. יש לשים לב לכך שהשקעת המשאבים העצומה במעורבות האזורית ובמאמץ למנוע מהתהפוכות בעולם הערבי להשפיע לרעה על הזירה הפנימית, ולצד גורמים אלה גם מחירי הנפט הנמוכים – אלה מהווים פוטנציאל להתפתחות משבר כלכלי־חברתי בערב הסעודית. משבר פנימי יכול לפרוץ גם על רקע מאבקי ירושה בארמון המלוכה, ניסיונות לקדם רפורמה במדינה ומתח עם האוכלוסייה השיעית במזרח המדינה.

אשר לישראל, למרות התהפוכות בעולם הערבי, הוכחה עמידותם של הסכמי השלום בינה לבין מצרים וירדן. נוכחות שגרירה בתל-אביב היא ביטוי לרכיב של יציבות במערכת האזורית ועמוד תווך במיצוב האסטרטגי של ישראל. יתרה מכך, הצורך להתמודד עם האיום המשותף מצד אויבים משותפים, איראן ודאע"ש, חיזק את שיתוף הפעולה והקשרים האסטרטגיים של ישראל עם שתי המדינות. המשטר המצרי, המתמודד בחצי-האי סיני עם קבוצות טרור ממושות שהפכו שלוחה של 'המדינה האסלאמית', וגם בלב המדינה עם תאי טרור פעילים, אינו רואה בישראל אויב אלא בעלת-ברית אסטרטגית חשובה. עם זאת, יש לשים לב להידרדרות המצב הכלכלי במצרים, להתקררות יחסיה עם ערב הסעודית ולקיומם של מאפיינים פוליטיים-חברתיים כלכליים במדינה, הדומים לאלו שהיו ברקע מהפכת 2011. אשר לערב הסעודית – השינוי שחל בהתנהלותה הרחיב את בסיס האינטרסים המשותפים לה ולישראל, מאפשר את חיזוק הקשרים בין שתי המדינות ואולי אף יוצר נכונות סעודית גוברת להעלות את הקשרים על פני השטח. עם זאת, דעת הקהל הסעודית העוינת לישראל והחשש מהמשמעויות של קשרים עם ישראל לגבי המאבק האידאולוגי מול איראן ודאע"ש מהווים עדיין מכשול בפני הידוק היחסים, בוודאי ברובד הפומבי.

הקיפאון המדיני בזירה הישראלית-פלסטינית והאלימות הפלסטינית – ב-2016

נמשכו הקיפאון המוחלט בתהליך המדיני וההידרדרות הביטחונית בזירה. ישראל ממשיכה לשלם מחיר בחיי אדם, בתיירות ובכלכלה, במעמדה הבינלאומי ובמישור הפוליטי-פנימי. גל "טרור היחידים" שבמרכזו דקירות ודריסות, אשר החל בסתיו 2015, שכך אמנם במידת מה, וזאת בשל עייפות בחברה הפלסטינית וצעדי נגד אפקטיביים של ישראל. אולם, התפרצות מחודשת של האלימות בסתיו 2016 סביב אירועי חג הקורבן ותקופת חגי תשרי העידה כי הפוטנציאל והמוטיבציה להסלמה קיימים, כתוצאה מתסכול בקרב הפלסטינים בשל היעדר אופק מדיני והמצב הכלכלי-חברתי הגרוע. הממשלה הפלסטינית ברמאללה בראשות מחמוד עבאס ממשיכה לאבד תמיכה וסובלת מחוסר לגיטימיות. ניסיונות להשיג לגיטימיות דרך תהליך של בחירות (תחילה מקומיות) נכשלו לעת עתה. מאבק הירושה הפלסטיני צובר תנופה ונראה שיתרום גם הוא להקשחה נוספת בעמדות הפלסטיניות.

מנגד, בזירה הבינלאומית עולות מעת לעת יוזמות לחידוש התהליך המדיני. בשנה החולפת הועלו על סדר היום יוזמות מטעם ממשלת צרפת, נשיא מצרים עבד אל-פתח א-סיסי ורוסיה, אלא שתוחלתן אינה רבה. לעומת זאת, ממשלת ישראל חוששת מיוזמה מטעמו של ממשל אובמה היוצא, שתוצג בפרק הזמן שבין הבחירות לנשיאות בארצות הברית לבין כניסתו של הנשיא טארמפ לבית הלבן. יוזמה כזאת תבקש לעצב את

תוצאות המשא ומתן באמצעות קביעת פרמטרים להסכם ישראלי-פלסטיני בהחלטה חדשה של מועצת הביטחון, או בהצהרה נשיאותית. אם תוצג יוזמה כזאת, היא תציב אתגר מהותי לממשלת ישראל, בין היתר ובעיקר משום שממשל ארצות הברית יוביל אותה, ועל ממשלת ישראל להיערך כדי למנוע מהלך כזה עד כמה שניתן, ולהשפיע על הפרמטרים שלו – אם ייצא לפועל.

ברצועת עזה ממשיך המצב החברתי-כלכלי להידרדר. המצוקה בכמה תחומים חיוניים, בראש ובראשונה בתחומי המים, הביוב והאנרגיה, עלולה לגרום בקרוב משבר הומניטרי חריף. מודעות להתרחשות צפויה זו חוללה שינוי במדיניותה של ישראל ביחס לרצועת עזה, שאימצה גישה ליברלית יותר בכל הנוגע לתנועת סחורות וגם אנשים מהרצועה ואליה, אך הפתיחות בהקשר זה מוגבלת עקב חשש מהתחזקות חמאס ובניין כוחו הצבאי, ולכן אין בה כדי לשנות את המגמה לקראת משבר, שהדרך ממנו להתפרצות אלימה תהיה קצרה.

מעמדה המדיני של ישראל ממשיך להתערער – נמשך מסע הדה-לגיטימציה של ישראל בזירה הבינלאומית, הבא לידי ביטוי גם בקמפיין של תנועת BDS. תדמיתה של ישראל בקרב מדינות המערב ממשיכה להידרדר – מגמה המרחיבה את יכולת הפעולה של הקבוצות העוינות לה, שעוסקות במאמצים לדה-לגיטימציה מוסרית ומדינית שלה ומנסות להנהיג חרם נגדה בתחומים שונים. להידרדרות תרמו הרכב הממשלה, הימני יותר מאשר בעבר, יוזמות חקיקה לא דמוקרטיות שעלו בזמן כהונתה, מתחים סביב הקשר בין דת ומדינה, טענות בדבר תגובת יתר לגל טרור הסכניים והדריסות, הקיפאון בתהליך המדיני עם הפלסטינים ומינוי דמות פוליטית ימנית לתפקיד שר הביטחון. ניסיונות הממשלה לטפח קשרים מדיניים עם מדינות לא דמוקרטיות ובראשן רוסיה וסין נתפסים בזירה הבינלאומית כפתטיים, ולא רק בגלל אופי המשטרים במדינות אלו והעובדה שיש להן אינטרסים מושרשים זה שנים רבות במדינות האויב של ישראל, אלא גם משום שאין סימן לכך שהן מוכנות לתת לה תמיכה מדינית, מדעית, טכנולוגית וצבאית, כזו שהיא מקבלת ממדינות אחרות, בעיקר מארצות הברית, וכן ממדינות אירופיות.

מתחים בזירת הפנים – היחלשות הסולידריות ותחושת המטרה המשותפת בחברה הישראלית. הסוגיות המעוררות ביקורת בינלאומית על ישראל משפיעות גם על לכידותה וחוסנה של החברה ועל תפקודה של המערכת הפוליטית. הקיטוב החברתי והפוליטי בישראל גבר ובא לידי ביטוי בהתבטאויות קיצוניות ובהסתה. ההתבטאויות המתמשכות של גורמים פוליטיים וקמפיינים שלוחי רסן ברשתות החברתיות נגד צה"ל הגיעו לשיאים חדשים השנה. ערעור בסיס התמיכה הציבורית והלגיטימיות

של הצבא, מפקדיו והתשתית הערכית והנורמטיבית שלו יכול להחליש את חוסנה של מדינת ישראל. במקביל נמשכת ההידרדרות ביחסים בין הערבים בישראל לבין הרוב היהודי, למרות החלטת ממשלה בדבר תוכנית חומש להשקעת משאבים רבים במגזר הערבי, במטרה לקדם את שילובו הכלכלי-חברתי במדינה. רבים בקרב הערבים שאינם סומכים על הממשלה מעריכים שתוכנית זו תלך בדרכן של תוכניות דומות מהעבר, ותירוצים שונים יצדיקו את אי-ביצועה. עיון בגורלן של תוכניות מן העבר למגזר הערבי אכן מצביע על כך שחשש זה אינו נטול בסיס. בכל זאת, יחסית לחברות מוסלמיות אחרות, המשיכה של הרעיונות הרדיקליים שמובילה 'המדינה האסלאמית' מצומצמת בקרב המיעוט הערבי בישראל, ומספר המתנדבים לשרת בשורותיה או לפעול לפי האידאולוגיה שלה בתוך ישראל נמוך ביותר. התפתחות חיובית הייתה ההחלטה של כוחות הביטחון, לאחר היסוסים רבים, לפעול בנחישות נגד תופעות "תג מחיר" – טרור המבוצע על ידי יהודים נגד ערבים ביהודה ושומרון ובישראל גופא. נחישות זו הביאה לירידה משמעותית בשכיחותן של תקיפות על רקע זה.

המלצות למדיניות

עוצמתה הצבאית של ישראל, חוסנה הכלכלי וחולשת יריביה העסוקים במשברים נוקבים דחקו את המלחמה בישראל לשולי סדר היום של המערכת האזורית. גם המערכת הבינלאומית, הנמצאת בעיצומם של עימותים בין-מעצמתיים ומשברים כלכליים וחברתיים, ממוקדת פחות כיום בלחצים מדיניים על ישראל, ולכן ניתן לישראל חלון זמן אסטרטגי. יישום הסכם הגרעין בין המעצמות לאיראן, שבטווח הקצר מפחית מבחינת ישראל את הסיכונים הגלומים בתוכנית הגרעין האיראנית, שיפר אף הוא את יכולתה להתמודד עם אתגרי הביטחון המידיים. **השאלה המרכזית היא – האם ישראל עושה שימוש אסטרטגי נכון בחלון זמן חיובי זה בטווח הקצר והבינוני, כדי לבנות את היכולת להתמודד עם האתגרים החמורים יותר, הצפויים לה בטווח הארוך? ראו שלמרות המצב האסטרטגי הנוח יחסית, לא יתאפשר להנהיגה בישראל להתחמק מדיונים ומהחלטות קשות, החיוניים לגיבושה של מדיניות ביטחון לאומי עקבית.**

הסביר ביותר בין התסריטים האפשריים להתפרצותו של עימות אלים בשנים הקרובות הוא סבב עימות נוסף בין ישראל לבין חמאס ברצועת עזה. כן אפשרי חיכוך בגבול רמת הגולן ובגבול חצי-האי סיני, והתרחיש החמור ביותר של עימות עם חזבאללה בגבול לבנון. ככל הנראה, עימותים בעזה יהיו מוגבלים וישראל מצוידת היטב להתמודד עימם – אם תשכיל להגדיר היטב את מטרות הלחימה, ואם תדע

לתחקר ולתקן טעויות אסטרטגיות ומערכתיות שנעשו בעשור האחרון בעימותים מסוג זה. עימות עם חזבאללה יהיה קשה יותר, יש בו פוטנציאל הסלמה גם לעימות עם סוריה ואיראן, וישראל תשלם מחיר כבד בחזית האזרחית. עם זאת, יכולות המודיעין המשופרות, הספקי התקיפה המדויקת, כללי לחימה מתאימים והגדרה נכונה של יעדי הלחימה יאפשרו לישראל להביא לידי ביטוי את עוצמתה הכוללת ולנצח. חשוב שהאתגרים המידיים לא יסיטו אותה מאתגרים הצפויים בטווח הזמן הארוך יותר – החל בהתמודדות עם התגרענות צבאית של איראן לאחר תפוגת המגבלות על תוכנית הגרעין שלה, וכלה באתגרים הנובעים מהתהפוכות בעולם הערבי ומשחיקה אפשרית ביתרון האיכותי של ישראל, בשל כרסום במגבלות שהמערב הטיל על עצמו אשר להספקת נשק לעולם הערבי – לכל אלה משמעות לגבי יחסיה של ישראל עם מדינות האזור ועם המעצמות, וכן לגבי בניין הכוח והתנהגותה במישור המדיני.

להלן המלצות למדיניות שתהווה מענה לאתגרים שניצבים כיום בפני ישראל:

חיזוק היחסים האסטרטגיים והאמון עם ממשל טראמפ – ארצות הברית תישאר השותפה העיקרית של ישראל בהתמודדות עם אתגריה הביטחוניים והמדיניים. לכן, אל לישראל להתפתות למקסם השווא של תחליפים מעצמתיים כביכול – רוסיה וסין – שבכל ההצבעות במועצת הביטחון ובעצרת האו"ם אינן תומכות בישראל. רוסיה, על אף היחסים האישיים הטובים עם מנהיגה, אינה תחליף לתמיכה הביטחונית, המדינית והכלכלית של ארצות הברית והמערב בישראל, מה גם שרוסיה אינה מעוניינת או מסוגלת להגיש לישראל תמיכה זו. אשר לסין, ספק אם ישראל תוכל לקבל ממנה משהו מעבר למערכת יחסים כלכלית. גם מסיבות אלה, על ישראל לנצל את השינוי בממשל האמריקאי לשיקום היחסים שנפגעו בינה לבין ארצות הברית, תוך חתירה לשחזור האמון האישי ויחסי עבודה החמים בין מנהיגי שתי המדינות, ותוך גיבוש הבנות אסטרטגיות לגבי סוגיות היסוד: ההתמודדות עם איראן ושאיפות ההגמוניה שלה, פעילויות החתרנות והטרור, קידום פתרון לסכסוך הישראלי-פלסטיני ומניעת העברתו לטיפולן של מדינות אירופה, הבנות לגבי תפקידה השלילי של רוסיה בסוריה המחזקת את איראן וחזבאללה, חיזוק מצרים וירדן והיערכות להתפתחויות בעייתיות במפרץ. יש חשיבות רבה גם לטיפול במערכת היחסים בין ישראל ליהדות ארצות הברית על כל פלגיה, בדגש על הפגיעה במעמדה של ישראל בקרב הדור הצעיר.

בניית יכולת לסיכול פריצה איראנית לנשק גרעיני – לרשות ישראל עומדת כנראה תקופה של 10-15 שנים לבניית יכולת מבצעית אמינה למטרה זו, ואם הסיכול לא יצלח, תידרש בניית יכולת להתמודד עם מציאות של איראן בעלת נשק גרעיני. סביר

להניח שאם איראן תשיג גרעין צבאי, הדבר ידרבן מדינות נוספות במזרח התיכון להצטייד בנשק גרעיני. משום כך, תוכנית ההתמודדות עם איראן הפורצת לגרעין חייבת לכלול יכולת מניעה וסיכול "כחול-לבן", וכן הבנות אסטרטגיות והסכמים בעניין זה עם בעלות-ברית, ובראשן ארצות הברית. נכון להיערך ולזהות את נקודת הזמן שבה יהיה הכרח לפתוח ולעדכן את הסכם הגרעין, כדי למנוע התייצבות של איראן בשנות ההסכם האחרונות בטווח אפס מפצצה – כפי שמאפשר ההסכם. בחירתו של טראמפ מאפשרת גם לחזור ולדון עם ממשל אמריקאי שאינו מחויב להסכם הגרעין ולהגיע עמו להבנות, ואפילו ל"הסכם מקביל" בדבר היערכותן המשותפת של ישראל וארצות הברית לסיכונים הנובעים מההסכם שנחתם עם איראן, בעיקר בטווח הארוך.

מהלכים יזומים בזירה הפלסטינית – גם אם לא נראה שיש פרטנר בצד השני – לא להסכם ולא ליישומו – אינטרס ישראלי חשוב הוא הפסקת הגלישה ההדרגתית למציאות בלתי הפיכה של מדינה אחת וחזרה להתקדמות למציאות של שתי מדינות, שבה יסתיים שלטון ישראל בפלסטינים תוך הקפדה על הביטחון ואף שיפורו. על כן נדרש מאמץ פרו-אקטיבי לחידוש האמון בכנות הכוונה הישראלית להגיע להסכם. יש לבחון את כל הנתבים האפשריים לקידום הסדר עם הפלסטינים – הדו-צדדי, האזורי (שבשל התהפוכות האזוריות נראה שבמסגרתו קיימת כיום הזדמנות טובה יותר מבעבר), הסכמי ביניים והנתיב העצמאי. נכון לאמץ מדיניות יוזמת להתוויית גבול, ולו זמני, בין ישראל לבין הישות הפלסטינית, לצד סיוע לפרויקט בניית מוסדות המדינה הפלסטינית. הבעת נכונות לחדש את התהליך המדיני עם הפלסטינים תקרין אמינות, אם תלווה בהגמשת עמדות לגבי מתווה ההסכם. נחוצות יוזמות ישראליות עצמאיות שיחזקו את מעמדה ואת יחסיה של ישראל עם מדינות באזור ומחוצה לו, לרבות בעלות-בריתה במערב. כן יסייעו יוזמות כאלו להתמודדות עם מסע הדה-לגיטימציה המתנהל נגדה.

חשוב במיוחד לקיים דיאלוג עם הממשל החדש בארצות הברית ולגבש עמו הסכמות בעניין האפשרות להימנע מעימות צבאי בעזה, שתלויה במידה רבה ביכולתה של ישראל, וכן עם בעלות-בריתה באזור ומחוצה לו, במטרה לעצב ולהוציא לפועל תוכנית למניעת אסון הומניטרי ברצועה ולשיקומה. ייצוב רצועת עזה יחייב דיאלוג מתמשך עם מדינות וגורמים כמו מצרים, הרשות הפלסטינית, מדינות המפרץ, טורקיה, ארצות הברית והאיחוד האירופי. במסגרת דיאלוג כזה יש לשקול רעיונות ובכללם בניית נמל בעזה, העברת צינור גז לרצועה והקמת מתקני התפלת מים באזור. בחירתו של טראמפ מאפשרת לפעול בסביבה חשדנית פחות ופרו-ישראלית יותר בווינגטון, אך היא מחייבת את ישראל להחליט באילו גבולות היא רואה את עצמה מתייצבת

במסגרת הסכם עם הפלסטינים או בהיעדר יכולת להגיע להסכם, ולדבר עם הממשל החדש בהתאם לכך.

היערכות צבאית לעימותים רחבי-היקף עם חזבאללה ועם חמאס – תוך יישום לקחי העימותים הקודמים ומאמץ להפחית את הסיכויים להתפרצות עימותים אלו. פוטנציאל ההסלמה העיקרי מול חזבאללה נובע מפעולות ישראל לעצירת משלוחי נשק לארגון, ומניסיונו להקים מערך צבאי ובסיסי טרור גם ברמת הגולן – ניסיון שיכול להצליח במהלך המלחמה בסוריה, או במקרה של ניצחון מובהק של משטר אסד. לכן, ישראל נדרשת לבחינה מתמשכת של מדיניותה בתחום הזה, במטרה להמשיך לעצור ביעילות את העברת הנשק האיכותי לארגון, תוך סיכוני הסלמה מזעריים. כן חייבת ישראל להמשיך לאסוף מודיעין על רכיבי הכוח המרכזיים של חזבאללה, במטרה לאפשר לה מכה מקדימה ו/או נטרול מערכי האיכות של הארגון תוך זמן קצר מפרוץ המערכה. על ישראל להכין מהלך לגבי התשתיות הלאומיות של מדינת לבנון ולא לבדל אותה מחזבאללה, לצד פיתוח יכולת תמרון קרקעי – תוך בחינה מתמדת של מאפייניו ותורמתו להכרעה המערכתית והאסטרטגית.

בהקשר זה יש לשים לב לכך שבניגוד לעבר, איראן מעורבת כיום בסוריה בכוחות רבים, בהסכמה שבשתיקה מצד מדינות המערב ובשיתוף פעולה מצד רוסיה. אם ישראל תצליח לפגוע באופן משמעותי בחזבאללה והמשך מעמדו בלבנון יהיה בסיכון, אזי התפתחות שישאל חייבת להיערך לקראתה היא מעורבות צבאית ישירה ובכוחות גדולים של איראן, או של "מתנדבים" שיעים בהכוונה ובפיקוד איראניים. בניגוד לעבר, על ישראל יחולו מגבלות הנובעות מנוכחות כוחות רוסיים בסוריה, מעטפת ירי של מערכות הגנה אווירית רוסיות המכסה את שמי לבנון וישראל ושיתוף פעולה מודיעיני ואסטרטגי בין רוסיה וחזבאללה. ראוי לברר ולעצב לפני העימות, ולא תוך כדי הלחימה, את חוקי המשחק מול הרוסים במקרה של עימות עם חזבאללה. חשוב גם למצות תרומה אפשרית של הרוסים לריסון חזבאללה ואיראן ולמניעת הסלמה לא רצויה. מול חמאס ברצועת עזה, ההתכוננות הצבאית צריכה להדגיש את קיצור משך המערכה וניסיון להבין אילו הפתעות טקטיות ומערכתיות יהיו במערכה הבאה, ולהיערך אליהן. חשוב למצוא פתרון מבצעי להתמודדות יעילה עם מערך המנהרות והמרגמות – מעבר לשימור ההישגים בהתמודדות עם הרקטות. גם בהקשר זה, תמרון קרקעי חייב להיות מוכן כחלק מודולרי הכרחי בארגון הכלים האופרטיבי. תמרון קרקעי ומהלך האש מהאוויר לא יכוונו בהכרח לכיבוש עזה, אלא לפגיעה קשה עד כדי מיטוט הזרוע הצבאית של חמאס.

לגבי שתי זירות אלה, מול חמאס ומול חזבאללה, נכון יהיה לדון עם ממשל טראמפ ולהגיע עמו להבנות לגבי הקווים האדומים של ישראל, ולקבוע מה תהיה מדיניות לגיטימית של הפעלת כוח נגד גורמים אלה, במקרה של עימות צבאי נוסף.

אסרטיביות מול התחזקות הציר איראן-חזבאללה בסוריה – לנוכח מגמת התחזקותו של הציר הרדיקלי בסוריה בתמיכת רוסיה, על ישראל לנהל את הסיכונים בראייה לטווח ארוך, שבמרכזה שאיפה לסלק את האיום הנובע מציר זה בחזית הצפונית. המדיניות הישראלית צריכה לכלול עמדה מוסרית חד-משמעית אל מול ההרג ההמוני בסוריה, תרומה מדודה ומחושבת לכישלון הציר הרדיקלי, מניעת העברת נשק איכותי לחזבאללה, גביית מחיר כבד ממי שפוגע בישראל, מניעת התבססות גורמי טרור בגבולותיה, חיזוק קשרים והמשך סיוע הומניטרי לאוכלוסייה סונית מתונה שמעבר לגבול.

שיפור היחסים עם מדינות ערב הסוניות – מהדיאלוג בין ישראל לערב הסעודית ומדינות מפרץ אחרות עולה כי תהליך אפקטיבי מול הפלסטינים – גם אם אינו כולל משא ומתן על הסדר הקבע ואשר יסתיים בהסכם מלא – יאפשר פריצה ביחסים עמן, לרבות הפיכתם לפומביים. למרות שהבעיה הפלסטינית איבדה במידה רבה את מרכזיותה בעיני המשטרים הערביים, הם עדיין מעריכים שהיא חשובה לדעת הקהל במדינותיהם, ולכן מהווה מכשול ליכולתם לממש את האינטרסים המשותפים להם ולישראל, ולהעמיק את היחסים עמה. התהליך הישראלי-פלסטיני, כמומלץ לעיל, יאפשר הרחבה והעמקה של יחסים אלה ומימוש הפוטנציאל של היותם נכס אסטרטגי עבור ישראל, על שום יתרונותיהם לגבי מעמדה וקבלתה כמדינה לגיטימית במזרח התיכון. בנוסף, ביחסים אלה מצוי פוטנציאל כלכלי רב-משמעות, וכן תרומה להיערכות אל מול אויבים משותפים.

היערכות לעימותים בתחום "הכוח הרך" נגד ישראל – העימותים הצפויים לישראל ייערכו הן במרחב הצבאי והן במרחבים שבהם בא לידי ביטוי הכוח הרך – הכלכלה, הדיפלומטיה, התקשורת, הרשתות החברתיות והמישור המשפטי. עוצמתה הצבאית של ישראל מרתיעה בדרך כלל ביעילות את אויביה מהתמודדות צבאית ישירה, אך הם פועלים באופן מואץ ונמרץ במרחב התורפה המשפטית, הדיפלומטית והכלכלית של ישראל, במטרה להחלישה ולגרום לה פגיעות מתמשכות. מכך נגזר ההכרח של ישראל לבנות מסגרות ארגוניות ולגבש אסטרטגיות ודרכי פעולה, לשם התמודדות רב-ממדית מתואמת עם האתגרים שלפניה.

המשך פיתוח כוח הסייבר הישראלי – ישראל היא אחת משש מעצמות הסייבר העולמיות. תעשיית ההייטק הישראלית היא קטר כלכלי חשוב ורכיב חיוני ביצוא

מהמדינה, שמשאבי הטבע שלה מצומצמים. יש להמשיך לפתח את היכולות הישראליות בתחום הסייבר, בהתבסס על חינוך והשכלה טכנולוגיים, עידוד תרבות של יזמות, חדשנות ויכולת אלתור, וכן שירות צבאי המכשיר היטב את יזמיה הצעירים של המדינה להתמודדות עם אתגרי סייבר עדכניים.

יישום התוכנית למגזר הערבי ולהסרת החסמים – כדי שיגברו הסיכויים למימוש התוכנית להשקעה במגזר הערבי, יש לעודד את שילובם של הערבים בחברה ובכלכלה במדינה. מדובר באינטרס אסטרטגי מובהק של ישראל בהקשרים השונים של הביטחון הלאומי, וכן בבסיס לשיתוף פעולה בין הרוב היהודי למיעוט הערבי, שעשוי יהיה להצמיד את החברה הישראלית לכיוונים חיוביים ולעליית מדרגה כלכלית. על מנת לחולל שינוי מהותי ולממש את חזון השילוב והשוויון של הערבים במדינה, על הממשלה לדבוק בשלושה מסלולים עיקריים: לממש במלואה וללא התניות את תוכנית החומש למגזר הערבי, להימנע מיוזמות חקיקה שעיקרן הדרה פוליטית ותרבותית של המיעוט הערבי ולהתבטא באחריות בנושאים הקשורים לערבים בישראל, תוך התנערות פומבית מגישות גזעניות הרווחות בשיח היהודי.

עת לדיאלוג לאומי – פוליטי וחברתי – על מאפייניה הבסיסיים של מדינת ישראל – דיאלוג זה, שתכליתו תהיה הגדרת הדרך להבטיח מדינה יהודית דמוקרטית, בטוחה ומוסרית, ראוי שיתנהל בהובלת המנהיגות הפוליטית, וחשוב לשלב בו את הציבור, גם באמצעות הרשתות החברתיות ויתר אמצעי התקשורת. חשוב להגיע לאמנה שתכלול כללי משחק לזירה הפוליטית-חברתית ותמנע מגמות ותופעות של קיטוב, ובכלל זאת חקיקה לא דמוקרטית והסתה. בין היתר יש לחדש את הדיון בשינוי שיטת הממשל ובאיזון בין יכולות הביצוע של הביורוקרטיה, תוך בקרה משפטית והסדרה שלא תשתק, אך יהיה בה כדי למנוע שחיתות ופגיעה בזכויות יסוד של האזרחים. המדיניות המומלצת לעיל, על סעיפיה השונים, אמורה להוות יסוד להיערכות משופרת של ישראל לקראת האיומים המגוונים הרובצים לפתחה. אימוצה דורש העדפה של שיקולים ענייניים ארוכי-טווח על פני שיקולים לטווח הקצר, שהם בתחום מרחב הנוחות של השחקנים הפוליטיים הדומיננטיים בישראל. יכולתם של קובעי המדיניות להתגבר על הפיתוי שבסיפוק האינטרסים הפוליטיים המיידיים תהיה המבחן האמיתי למנהיגותם.

יתר על כן, **מדיניות הביטחון הלאומי של ישראל מחייבת הידרשות למתחים מרכזיים בסביבתה האסטרטגית – הפנימית והחיצונית – ומאמץ לאזן ביניהם. מאמץ זה לא יהיה פשוט כלל ועיקר, שכן מדובר במתחים מהותיים:**

1. בין הרצון להאריך את תקופות הרגיעה הביטחונית לבין הכרח לזיום פעולות ולעצב מציאות אחרת, בטוחה יותר, ולמנוע התעצמות של האויב שעתידה לגבות מחיר כבד בעתיד.
 2. המתח בין עוצמתה הצבאית הכלכלית והטכנולוגית של ישראל לבין חולשתה המדינית, שרובה נובע מהמשך שליטתה בפלסטינים.
 3. בין הסוגיות הבוטחות בטווח קצר כמו עימות נוסף עם חמאס בזירת עזה לבין האיומים המשמעותיים יותר בטווח הבינוני כמו עימות רחב-היקף עם חזבאללה, ובטווח הארוך – פריצה איראנית לנשק גרעיני והתגרענות של מדינות נוספות במזרח התיכון.
 4. בין השקעה ובניין כוח צבאי "קשה" לבין הצורך לפתח ולהשקיע בבניין יכולות שניתן יהיה למנף אותן ל"כוח רך".
 5. האסימטריה בין ישראל לבין אויביה, במובן מגבלות הפעלת הכוח לאור מערכת ערכים וכללי לחימה שונים.
 6. בין יכולותיה הצבאיות והעדיפות של ישראל לבין קשיים בהגדרת מטרות מדיניות להפעלת הכוח ובהשגת מטרות אלו.
 7. המתח הקיים בציבור ובמערכת הפוליטית בישראל אשר להגדרת ניצחון בעימותים.
 8. האיזון בין המשאבים המוקצים לביטחון הלאומי לבין אלה המוקדשים לביטחון הכלכלי, לאיכות החינוך ולחוסן חברתי.
 9. בין הסטטוס קוו כמייצג מצב הנותן מענה לאיומים ביטחוניים בטווח קצר, לבין הצורך בפיתוח יוזמות לעיצוב מציאות אחרת מול סיכונים לאופייה של מדינת ישראל בטווח הארוך.
 10. בין הסיכוי לקדם הסדר מדיני לבין הסיכונים הביטחוניים שיהיו כרוכים בהסדר.
 11. האיזון בתפיסת הביטחון בין ארבעה רכיבים: הרתעה, מודיעין, הכרעה, והגנה, והתאמתה לסביבה העדכנית של האיומים וההישגים הנדרשים.
 12. הצורך בדיון נוקב בשאלה: איזו מדינה תהיה מדינת ישראל? היכן נקודת השילוב בין מדינה יהודית לבין מדינה דמוקרטית, בטוחה וצודקת?
- רק ניהול מושכל של מתחים אלה יהפוך את המלצות המדיניות, כפי שפורטו לעיל, לבסיס מוצק לאסטרטגיית-על מדינית-ביטחונית למדינת ישראל.